

Драгован Шепић:
Влада Ивана Шубашића
(„Глобус“, Загреб 1983, 422 стр.)

Постојање заједничке југословенске државе одувек је било предмет научних расправа, у земљи и иностранству, историчара, политичара и војних стручњака, а нарочито период између 1918. и 1945. Отуда се може чинити да је о југословенској краљевини мање-више све познато и да је врло мало тога остало по тајним архивама, првенствено у САД, Великој Британији, Русији и Ватикану. Ипак, један сегмент из живота Југославије можда је најполемичније обрађен. То је период од 1939. до 1945. године. О збивањима у овом периоду постоје два супротна виђења, нарочито о кризи 1939/40. и војном слому 1941. Једно је виђење југословенских историчара и политичара који су писали у земљи под окриљем званичних власти и комунистичког режима, а друго је виђење Југославије у емиграцији, као и бројних историчара и политичара у САД и Великој Британији. Када се упореде радови једних и других, подударни су само основни оквири – године почетка кризе и војног пораза Краљевине Југославије. Све остало је супротно једно другоме и може се рећи да је у служби одређене политике. А ако су аутори били и учесници у догађајима, онда је то нека врста правдања сопствених поступака.

Према радовима домаћих писаца о узроцима кризе југословенске краљевине, један од генератора биле су и саме краљевске владе. До тога закључка се може доћи и на основу књиге Драгована Шепића о влади Ивана Шубашића, која је у историји Краљевине Југославије означена као последња влада (од 1. априла 1944. до 5. марта 1945). У књизи се може наћи низ драгоцених и до сада недовољно познатих података јер је аутор користио и бројна документа из архива у САД, Великој Британији и Италији, као и радове многих страних писаца, понајчешће мемоаре, успомене и политичке белешке активних учесника догађаја од 1940. до 1945.

Имајући у виду да је криза Југославије као краљевине трајала дуже него влада Ивана Шубашића, писац је грађу поделио на два дела (две књиге). Први део означава као доба политичког рада бана Хрватске од одласка из земље априла 1941. с краљем и владом, преко Грчке, Јерусалима, Каира и Лондона, до Америке и избора за председника краљевске владе. С мером правог историчара писац се концентрише на рад И. Шубашића ван Југославије, па не залази у анализу априлског рата 1941, свакако и због опречних ставова око улоге Хрватске сељачке странке и вођства с Влатком Мачеком у стварању НДХ и држања у периоду од 27. марта до 10. априла 1941. Шепић покушава да осветли како је званична власт (двор, влада и већи део емиграције) наставила свој

рад и какви су односи били с Великом Британијом која јој је дала уточиште и била главни ослонац, може се рећи и једини заштитник и савезник у даљој борби. Кроз деловање Ивана Шубашића писац приказује држање чланова ХСС у емиграцији, а на одређени начин и правда остајање Влатка Мачека и дела вођства странке у земљи, правда их настојањем да утичу на смиривање прилика у Хрватској и истиче њихово дистанцирање од екстремних елемената (франковаца и вођства усташког покрета).

Политичко деловање бана у емиграцији највише је везано за његову мисију у Америци у периоду 1942–1943: за покушаје политичког обједињавања исељеника, приближавања Срба и Хрвата и за успостављање сарадње њихових клубова и организација. Међутим, од самог почетка, по тврђењу писца, долази до сукоба између Шубашића и званичних представника Краљевине Југославије у Вашингтону из редова Срба предвођених послаником Константином Фотићем, кога ће и бан у својим мемоарима означити као вођу великосрпских кругова, заједно са црквеним великодостојницима на челу са епископом Дионисијем. Упоредо с тим писац приказује сукобе у влади генерала Симовића, која је била потпуно потчињена Британцима па је за све своје одлуке морала да тражи претходну сагласност Министарства спољних послова, Ратног кабинета или самог премијера Черчила. Неке личности из британске политике, као Ралф Стивенсон и Пирсон Диксон, директно су учествовале у стварању политике југословенске емиграције. За такав однос Британаца и краља с владом писац не даје објашњење, али се кроз кризу и пад Симовићеве владе наслућује да је јака струја пучиста од 27. марта 1941. била незадовољна својим положајем после пуча и држањем Симовића од 27. марта до 15. априла 1941. Крајем 1941. године у политичку емиграцију се увлачи и обавештајна служба SOE из Каира која тежи да добије непосредан приступ и у окупираној земљи и у свим емигрантским круговима. За ову делатност у земљи ангажовано је вођство четничког покрета, а у емиграцији су ангажовани политичари у Јерусалиму, Каиру, Турској и Португалији, што је унело још већу забуну у емигрантској средини.

Даље излагање, све до краја првог поглавља, посвећено је деловању И. Шубашића у Америци. Ту се пре свега износи продубљивање сукоба између српских и хрватских организација након што је у Лондону примљен Меморандум Српске православне цркве о страдању Срба и злочинима почињеним над њима у НДХ од маја 1941. до пролећа 1942. и пошто је послат владама Велике Британије и САД. Наводе се и извештаји из Македоније, са Косова и из Војводине о прогонима Срба од стране Бугара, Мађара и Албанаца у служби Италије, поводом којих је требало реаговати код савезника. Према мишљењу аутора, тада је настала извесна полариза-

ција у самој емиграцији. Краљ и део владе из реда Срба јавно су оптужили неке домаће политичаре који су негирали злочине, посебно из ХСС и Католичке цркве, као и присталице организације „Збор“ (Д. Љотића). У том су најактивнији били посланици К. Фотић и Ј. Дучић. На другој страни је била већина из ХСС у Лондону и Швајцарској, као и неки Срби у Америци (С. Косановић) – они говоре да су извештаји из окупиране земље непријатељска пропаганда у циљу још веће заваде југословенских народа и спречавања њихове борбе.

Да би ове сукобе колико-толико зауставио, И. Шубашић пристаје да учествује у организацији Конгреса исељеника америчких Хрвата у Чикагу, 20. фебруара 1943, на који су позвани и Срби исељеници. Присуство и учешће левичара и појединих синдикалних функционера претвориће Конгрес у неку врсту супротстављања политици краља, владе и српских политичара у емиграцији, а слање телеграма подршке борби Совјетског Савеза, НОП-у и АВНОЈ-у у окупираној земљи само открива у ком смеру иде акција исељеника. Овом приликом Д. Шепић индиректно открива извештај политички заокрет бана Хрватске, наводно у циљу прихватања реалистичке политике и опредељења тобожње већине у Југославији. У прилог оваквом ставу И. Шубашић наводи подршку Саве Косановића и неких српских политичара из Босне. Настао је отворени сукоб с владом Слободана Јовановића око става према Дражи Михаиловићу и његовој сарадњи с Италијанима коју не осуђују. Овај заокрет наговештава и појаву два тора у емиграцији, што почиње да личи на стање у земљи где доминирају два покрета (четнички и НОП) у отвореном међусобном сукобу, и заокрет Енглеза према окупираној Југославији и давање подршке НОП-у од средине 1943. године.

Тада је дошло и до оставке И. Шубашића на рад у Америци и до сукоба са краљем. После кризе и пада владе Слободана Јовановића долази „чиновничка влада“ Божицара Пурића, али, како писац каже, без икакве подршке Британаца јер је тада британска политика ишла у правцу придобијања Стаљина и Рузвелта за активнију акцију на Балкану, ослонац на НОП и ускраћивање подршке четничком покрету. Тако нас писац доводи до тренутка кад ће Иван Шубашић постати председник краљевске владе и када ће почети да се води сасвим друга политика.

Читава друга књига (други део) посвећена је раду владе И. Шубашића у раздобљу од априла 1944. до марта 1945. и садржи низ података о деловању не само владе и њеног председника него и осталих чинилаца у тадашњим ратним збивањима. На првом месту су представници Британаца, премијер Черчил, министар Идн, шеф мисије код НОП-а Маклејн, затим са совјетске стране Стаљин и Молотов, као и представници НОП-а Јосип Броз, Едвард Кардељ.

Моша Пијаде, Владимир Велебит и други. Кад се посматра њихова делатност, одмах се може закључити да ће у бурним догађајима пресудну улогу имати дипломатска вештина и истрајност актера, а то ће, према писцу, бити Британци и представници НОП-а, док ће краљевска влада, сам краљ и већи део емиграције играти споредну улогу и, може се рећи, бити нека врста губитника.

Истини за вољу, Д. Шепић, у својству шефа кабинета председника владе, трудиће се да са личности председника скине сваку одговорност за крах политике краљевске владе. Тврдиће да се све и даље одвијало под утицајем Британаца и њихове политике. На основу сазнања о договорима са Совјетима, као и увида у промене у земљи, Шубашић је водио реалну политику у интересу Југославије и свих њених народа. Зато се о споразуму на Вису и у Београду са представницима НКОЈ-а о уједињавању југословенских политичких снага, а пред крај рата и о формирању заједничке владе, говори као о позитивним актима краљевске владе који имају безрезервну подршку Велике Британије, Совјетског Савеза и делимично Америке.

Овакво држање владе донекле се правда и опредељењем дела политичких снага у земљи (левог крила земљорадника, дела демократа и републиканаца као и групе ХСС) за отворену подршку НОП-у, па чак и израженом жељом неких политичара из емиграције да се што пре врате у земљу и допринесу победи. Истовремено писац истиче све већу усамљеност младог краља Петра II, на кога су Енглези вршили све већи притисак да одобри деловање председника владе, да прихвати споразуме са НОП-ом, а после сусрета Черчила с Јосипом Брозом у Казерти (августа 1944) и да упути позив присталицама четничког покрета да се прикључе НОП-у који треба признати као једину оружану групацију у земљи.

Из тих разлога се све касније акције председника владе не могу сматрати капитулантством већ вођењем реалне политике. У том светлу се тумачи и пристанак на именовање тројног намесништва од лица прихватљивих НОП-у, пут у Москву (крајем 1944), без одобрења краља и договора с Британцима, заједно са члановима НКОЈ-а и АВНОЈ-а, и прихватање обећања вођства НОП-а да ће после рата у земљи бити демократске слободе без икакве комунистичке владавине или диктатуре.

Без обзира на све изнето, слободно се може рећи да је ово била потпуна капитулација политике једне владе и њеног председника, напуштање политике одбране монархије и прелазак у блок федералиста и заговорника републиканског уређења. Толики заокрет није лако растумачити, а то не чини ни писац, па се зато читаоцима оставља да сами извлаче закључке.

Књига се завршава излагањем стања у земљи после Конференције на Јалти, када су све три савезничке силе захтевале да у Југославији коначно дође до формирања јединствене управе, што

ће се остварити формирањем тројног намесништва и заједничке владе 7. марта 1945. Томе следи пишчева оцена да је последња краљевска влада одиграла историјску улогу у превазилажењу постојања два паралелна војно-политичка представника Југословена и да је пружила могућност да САД, Велика Британија и СССР признају јединствену владу државе која ће, под именом Демократска Федеративна Југославија, заузети место међу победницима у Другом светском рату.

Посматрајући рад Ивана Шубашића у целини – од одласка у емиграцију као бан Хрватске па до повратка у земљу као председник краљевске владе – може се рећи да је био плодотворан само у настојањима да се Бановина Хрватска из 1939. очува у целини и у слободној федеративној Југославији, да се са Хрвата скине хипотека злочина над Србима и да се ХСС-у омогући несметан рад и после рата. Све друго што је требало да буде у домену рада владе – брига о нашим људима у емиграцији, ратним заробљеницима и интернирцима и о положају народа у окупираној земљи, посебно у Србији 1944. – није се могло приметити или о томе писац не говори. Постоји, истина, само један помен о трагичној судбини бројних цивила и домаћих војних лица који су били жртве савезничких бомбардовања српских градова (Београда, Ниша, Лесковца, Краљева, Подгорице, Андријевице, Пећи и др.) између априла и септембра 1944, али се за то кривица пребацује на британску команду у Напуљу (генерал Вилсон) и споразум са вођама НОП-а о одбрани Виса и обале, и о ваздушним ударима по правцима повлачења Немаца из Грчке ка северу (Косово – Србија – Црна Гора, до мора), без обзира на објекте и стварне потребе.

Дело Драгована Шепића представља занимљиву књигу како по садржини тако и по приступу обради једне теме, где је нужно историјску збиљу одвојити од личних импресија и активног суделовања. Начин описивања је врло јасан, документован и лако се може прочитати све оно што писац излаже. Читаоце подстиче на упоређивање догађаја изложених у књизи са истим догађајима у другим делима и на процењивање степена објективности. У књизи је дата одлична основа за све оно што ће се дешавати после марта 1945, а за један народ, за Србе – почетак зле коби и неизвесне будућности. Имајући то у виду, овој књизи се може дати још једна карактеристика: она верно одсликава антисрпски однос Хрвата, католичког клера у Југославији и Ватикана. У британској политици Срби су савезници само у кризним тренуцима, да би касније били напуштени и одбацивани уколико се не уклапају у свеопшту политику „великих сила“. То је добра поука поколењима ако правилно разумеју и схватају своју историју.

Мирослав Милојевић